

Шайгородський Ю. Суспільна мораль як система цінностей / Ю. Шайгородський // Правові засади захисту особистісних цінностей та суспільної моралі: збірник нормативних актів України / Уклад. : Ю. Ж. Шайгородський, К. П. Меркотан. – К. : Укр. центр політ. менеджменту, 2007. – С. 5–20.

СУСПІЛЬНА МОРАЛЬ ЯК СИСТЕМА ЦІННОСТЕЙ

Ю. Шайгородський,
кандидат психологічних наук

Уявлення людей про добро і зло, про справедливість і несправедливість, про совість і сенс життя лежать в основі моральних норм, які визначають правила життєдіяльності. Склались вони віками, ґрунтувались на вічних, загальнолюдських цінностях, втілювались у народних звичаях, традиціях і обрядах. Кожна людина, свідомо чи несвідомо, керується цими нормами.

Норми моралі не містять деталізованих правил і чітко визначених форм покарання за їх недотримання. Та досить високий рівень деталізації правил і відповідних санкцій за їх порушення містять норми права, що встановлюються і забезпечуються державою. Суспільство завжди знаходило можливості за допомогою відповідних санкцій корегувати поведінку людини. Однак варто враховувати і те, що дотримання норм моралі залежить, передусім, від внутрішнього переконання людини в моральності чи аморальності своєї поведінки, свого вчинку. Провести межу між індивідуальним і соціальним характером моральних вимог неможливо, оскільки в них органічно переплітаються елементи того й іншого. І тут першорядну роль відіграють такі індивідуалізовані моральні категорії, як совість, обов'язок, що спрямовують поведінку людини в моральне русло, формують моральну зрілість, соціальну орієнтованість особистісних цінностей.

Норми моралі сформувались значно раніше правових; склались вони поступово, перевірялись і перепроверялись часом. Правові норми з'явилися лише на певному етапі суспільного розвитку, базуючись на моральних та інших соціальних нормах. З огляду на це, ефективність дії правових норм значною мірою залежить від неюридичних категорій – моральних норм та особистісних цінностей. А ще норми права, мають бути зрозумілими і справедливими, інакше не сприйматимуться суспільством.

20 листопада 2003 року українське законодавство поповнилось визначенням терміна “суспільна мораль” як системи етичних норм, правил поведінки, що склалася в суспільстві на основі традиційних духовних і

культурних цінностей, уявлень про добро, честь, гідність, громадянський обов'язок, совість, справедливість.

Ухвалений Верховною Радою України Закон “Про захист суспільної моралі” піддався серйозній критиці з боку фахівців. Перш за все, за невинуватану звуженість предмета законодавчого регулювання. Адже, за визначенням, суспільна мораль і проблема її захисту не обмежуються боротьбою з “порнографією”, зменшенням обігу “продукції еротичного та сексуального характеру” (див. ст.1 Закону). Очевидно, Закон не лише потребує змін і доповнень, але й значного розширення сфери застосування. Першим кроком до усвідомлення цього став законопроект “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту моралі та утвердження гуманістичних цінностей у суспільстві”. На наше глибоке переконання, саме ціннісний підхід до визначення проблеми є найбільш ефективним шляхом її вирішення.

Ціннісним змістом пронизане все людське життя. Цінності - серцевина світогляду людини, певний ідеал особистості, міра значущості речей, явищ, подій. Як правило, ми поділяємо цінності на матеріальні та духовні. На підставі цінностей формуються соціальні почуття (наприклад, моральні, естетичні та ін.) або знання (економічні, політичні, правові тощо). Зазвичай, сукупність економічних цінностей називають “багатством”, політичних – “владою”, моральних – “добром”, естетичних – “красою”, наукових – “істиною”.

Цінності - своєрідний культурний код. Кожна культура породжує власну ціннісну систему. Саме за її змістом можна судити, наскільки успішно відбувається процес культурної ідентифікації нації, народу, розвивається чи руйнується національна самосвідомість, зберігає себе нація як носій унікального, лише їй притаманного, чи поступово втрачає ці риси. Саме існування “культурного коду” зазвичай є доказом не одно-, а багаторядного розвитку цивілізації. Кожна країна, кожне суспільство, здійснюючи вибір, має взяти із загальнолюдського досвіду ті форми і методи, які, поза сумнівом, є найефективнішими, відповідають не тільки економічним і технологічним можливостям, але й рівню культурного розвитку, співзвучні з народними традиціями, духом і психологією нації.

Для людини цінністю є все, що має для неї певну значимість, особистісний або суспільний зміст. Кількісною характеристикою цього змісту є оцінка, що здебільш виражається в так званих лінгвістичних змінних, тобто в ряді певних значень, які вказують на різні смислові відтінки поняття цінностей.

Ціннісне ставлення людини до світу, до інших людей і до самої себе є основою формування ціннісних орієнтацій особистості. Для зрілої особистості, звичайно, характерні досить стійкі ціннісні орієнтації. Внаслідок цього люди поважного віку часто повільніше адаптуються в мінливому середовищі, навіть тоді, коли цього нагально потребують життєві обставини. Підлітку ж, навпаки, притаманна гнучкість поглядів, потреб, поведінки.

Моральні цінності – це потенційні мотиви, які можуть бути інтеріоризовані особистістю і стати детермінантами поведінки. Разом з тим, вони регулюють не «внутрішній» світ людини, а відносини між людьми, - це вимоги, звернені до людини ззовні.

Протягом десятиліть американський психолог Лоуренс Колберг разом із своїми колегами вивчав проблему рівня морального розвитку людини. Результати щонайменше двадцяти досліджень дозволили зробити певні висновки [1]. Люди здатні розмірковувати щодо моральних питань на шести якісно різних ступенях, об'єднаних у три рівні (по два ступені в кожному). Коли людина приймає рішення про вчинок, оцінює свою поведінку як погану або добру, то може використовувати різні аргументи: “за це покарають (заохотять)” , “він мені зробив погано, і я відплачу йому тим же”, “мене перестануть поважати”, “це справедливо, всі поводяться таким же чином”, “я перестану поважати себе, якщо вчиню саме так”, тощо.

Виокремлені в дослідженнях Л. Колберга три рівні і шість ступенів морального розвитку відповідають біблійним уявленням про орієнтацію людини на страх, сором і совість.

Рівні морального розвитку людини (за Л. Колбергом)

Рівні моралі	Ступені (типи)
I рівень - страх покарання <i>(переддоговірний або доморальний рівень)</i>	1. Страх перед правом сили 2. Страх бути ошуканим та недоотримати благ
II рівень - сором перед оточуючими людьми <i>(договірний або моральний рівень)</i>	3. Сором перед товаришами, близькими людьми 4. Сором громадського осуду, негативної оцінки великих соціальних груп
III рівень – совість <i>(принциповий рівень або автономна мораль)</i>	5. Бажання відповідати власним моральним принципам 6. Бажання відповідати власній системі моральних цінностей

Автор концепції стверджував, що люди рухаються послідовно від одного ступеня до іншого, хоча кожен може зупинитись у своєму розвитку на будь-якому із них. Дитина керується першим, підліток - другим. У ранній юності більшість переходить на третій, а потім – на четвертий ступінь. Перехід на

п'ятий ступінь відбувається вже в юнацькому віці (якщо відбувається взагалі). Мало хто, за твердженням Л. Колберга, досягає шостого рівня. Ніхто не може "перестрибнути" той чи інший ступінь, а досягнувши його, - ніколи не спуститься нижче. Разом з тим, розвиток може припинитись на будь-якому ступені. Люди здатні зрозуміти моральні аргументи власного ступеня і тих, хто перебуває нижче їхнього, інколи й аргументи ступеня, що перевищують їх власний на один, чи й на два. Як правило, люди віддають перевагу найвищому ступеню, який вони можуть зрозуміти.

Стійкі ціннісні орієнтації набувають характеру норм, які визначають форми поведінки членів суспільства. Ціннісне ставлення особистості до себе і світу реалізується в емоціях, волі, цілепокладанні, ідеалотворенні. Усі ці й інші поняття складають, так би мовити, спосіб існування особистості. Причому, різні цінності мають для неї різне значення, і з цим пов'язана проблема ієрархії цінностей. Ті ж самі предмети і явища для різних людей можуть бути неоднаково цінні, так само, як і в різний час у однієї і тієї ж особи. Ситий і голодний будуть по-різному ставитися до шматка хліба, а симфонічна музика не у всіх викликати почуття найглибшої насолоди, - у декого й роздратування. Інакше кажучи, існує не тільки індивідуальна динаміка цінностей та їх ієрархія. Існує й історична динаміка, яка відображає зміну ціннісних норм і настановлень залежно від часу та конкретної епохи розвитку людства.

Зміна соціальних умов призводить до того, що механізм відтворення ціннісних орієнтацій перестає бути провідним, поступаючись місцем адаптаційним механізмам. Нові суспільні умови вимагають пильної уваги до формування ціннісної системи. Ще М. Вебер наголошував на тому, що цінності є фундаментом мотивації поведінки людей, основою цілісності соціальної системи. Суспільство, у якому досягнуто консенсусу відносно того, що є моральним, що вважати цінністю, а що ні, може розглядатися як стабільна система, оскільки ліквідується головне джерело протиріч, які породжують нестабільність, катаклізми, потрясіння. Аналізуючи ціннісні проблеми кризового соціуму М. Лапін виокремив такі групи цінностей: інтегруючі - за допомогою них здебільшого консолідується поведінка суб'єктів (на рівні національної ідеї); сенсу життя - вони визначають цілі буття, людської сутності, цінності волі, правди, краси; вітальні - ціннісні судження, необхідні для збереження й підтримки повсякденного життя, здоров'я, безпеки, комфорту; інтерактивні - цінності міжособистісного спілкування; ідентифікації й соціалізації - вони визначають процес формування особистості [2]. Разом з тим, моральні цінності є системоформуючими. Причому їхнє значення підсилюється саме в періоди трансформацій, коли настановлення, переконання, ідеї переглядаються і переосмислюються. "Мораль оцінює, оцінюючи, - пізнає". Ось той розподіл функцій, що відрізняє її від інших форм суспільної свідомості, та особлива послідовність психологічних механізмів, властива саме моральній свідомості.

Моральні норми закладені в самій природі людини і проявляються у тій чи іншій життєвій ситуації. Мораль - система цінностей і норм поведінки людей у ставленні одне до одного та до суспільства. Вона виникає й розвивається у зв'язку з потребою суспільства регулювати поведінку людей у різних сферах їхнього життя і вважається одним із найдоступніших способів осмислення складних процесів суспільного буття. Корінною проблемою моралі є регулювання взаємин та інтересів особистості й суспільства. Відповідати народним сподіванням може лише той державний устрій, у якому і право, і мораль перебувають у найтіснішій взаємодії. Звичайно, це ідеальна модель держави; реально вона практично нездійсненна. Справа в тому, що скільки існує людина, скільки існує держава, стільки ж існує і протиріччя між належним і чинним як у моралі, так і в праві.

Однак, право й мораль мають спільні ознаки. Головна полягає в тому, що вони є складовими культури суспільства, ціннісними формами свідомості, мають нормативний зміст і слугують регуляторами поведінки людей. Право й мораль мають спільне соціальне, економічне, політичне підґрунтя суспільства, служать спільній меті – узгодженню інтересів особистості й суспільства, захисту громадського порядку. Спільність права і моралі доповнюється спільністю їх функціонального значення. Право і мораль формують еталони й стандарти ціннісно-нормативних орієнтацій суспільства. Приписи права та моралі з'являються в процесі людської діяльності, створюючи “єдиний ряд спілкування”, здобуваючи у результаті багаторазової повторюваності нормативний характер і виступаючи регуляторами поведінки людей.

Норма є соціальною характеристикою поведінки особистості. Норми тісно пов'язані з цінностями. Здебільшого вони навіть ототожнюються (коли йдеться про соціальні норми). У такому випадку норма розглядається як різновид цінності (соціологи, класифікуючи цінності, виокремлюють “цінності-норми” [3]. Щоправда, норма є раціональним і формалізованим регулятором поведінки людей, який вони одержують ззовні – з традиції, морального кодексу, релігійних настанов, мовних правил, правил поведінки, юридичного закону тощо.

Правове життя суспільства не може розвиватися поза моральними категоріями гуманізму, соціальної справедливості, совісті, добра, людської гідності, відповідальності. Органічна включеність цих моральних ідеалів і принципів у реальні правові відносини є свідченням підвищення моральної цінності права. “Моральний вимір” права – невід’ємна умова його подальшого вдосконалення, посилення його гуманістичної орієнтації.

Життя людини, честь, гідність, її власність захищені конституційним, цивільним, адміністративним, кримінальним та іншими галузями права. Разом з тим, право є «моральним мінімумом». Воно завжди обмежене зовнішніми формами: строками, розмірами тощо. Зовнішня формалізація права відділяє його від моральних принципів справедливості й любові. Моральність, навпаки,

не задовольняється вимогою зовнішніх впливів, а зобов'язує людей проявляти добрі почуття, без яких виконання “заповідей” втрачає свою цінність.

Розвиток суспільного життя призводить до того, що, з одного боку, право і мораль виокремлюються в самостійні галузі, з другого – їх взаємовплив завжди відчутний. Більше того, сфера суспільної моралі потребує правового захисту, зважаючи на «переоцінку цінностей» у незалежній Україні. Йдеться про так звану “хаотизацію” цінностей у сучасному світі, про зміну їх ієрархії, про виникнення багатозначності зв'язків між цілями, засобами й результатами вчинків.

Історія суспільного розвитку свідчить, що саме проблема цінностей стає ключовою на етапах трансформації суспільства. Динаміка суспільних процесів, формування нової системи економічних відносин, зміна соціально-політичних орієнтирів призвели до кардинальної переоцінки цінностей. Існуюча впродовж десятиліть ціннісна система руйнується, а нова формується в складних умовах суспільних змін. Триває хворобливий, часто суперечливий процес докорінної переоцінки всієї сукупності цінностей. Цим, значною мірою, зумовлені труднощі адаптації особистості до вимог нового часу, проблеми її соціалізації. Ключем до розуміння чинників, форм і наслідків такої переоцінки є процеси демократизації та розвитку ринкових відносин, які аж ніяк не зводяться до економічних змін. Змінюється вся система соціальних відносин, яка, у свою чергу, впливає на моральне життя суспільства.

Зрештою, перегляд моральних звичаїв означає не лише зміни у світі цінностей, а й довготривалий всебічний і важкий процес оновлення нормативно-ціннісної системи, накопичення позитивних тенденцій, з якими пов'язуватиметься майбутнє українського суспільства. При цьому доводиться визнати, що посилюється споживацьке ставлення до життя та зростання відчуття ілюзорності будь-яких соціально значимих успіхів, крайнього індивідуалізму, фрагментації життєвих стратегій. Ці процеси породжують “людину для себе”, яка прагне моральної рівноваги, котра досягається шляхом зниження вимогливості до самої себе, обмеження сфери застосування моральних оцінок вузькопрагматичними стосунками [4]. Така людина знаходить рівновагу в дотриманні прийнятих ритуалів з обмеженою відповідальністю, всі моральні приписи зводить до рецептів самонавіювання або ж взагалі відмовляється від будь-яких усталених зобов'язань та обов'язків.

Набутки соціалізації постійно переоцінюються за віковими, гендерними, територіальними, професійними ознаками тощо. У ситуації зростання соціальної мобільності (коли не вимагається однакової відповіді на життєві виклики) культура особистості потрапляє у простір вільного та вкрай складного вибору з різноманіття субкультур. Як наслідок, особистість стає здатною багаторазово переходити з однієї субкультури до іншої, кожна з яких видозмінює ціннісний світ особистості. Мобільність сучасної людини (зміна місця проживання, роботи, політичних орієнтацій, культурних уподобань тощо)

розвиває світоглядні межі й ускладнює процес формування системи моральних цінностей, насамперед, для молодих людей.

Особлива роль у процесі формування світогляду, ціннісних орієнтацій і моральних якостей наймолодшого покоління належить засобам масової інформації. До проблеми “мас-медіа – молодь” неодноразово звертаються як вітчизняні, так і зарубіжні дослідники [5]. Загально визнано, що телебачення за популярністю і впливовістю лідирує серед усіх інших засобів масової інформації. Зацікавленість рекламної індустрії у розширенні аудиторії за рахунок залучення неповнолітніх споживачів сприяє розвитку молодіжно-підліткового напрямку телебачення. Не завжди телевізійна творчість у рамках цього напрямку ґрунтується на зразках високої моральності. На жаль, частіше, телевізійники звертаються до того рівня моральності, який легше “долається” широкою аудиторією, - згадаємо Л. Колберга... Саме тому на телебаченні, як на репрезентативній моделі сучасних медіа, акцентується увага науковців і громадськості. Особливість цього засобу комунікації полягає у впливі на формування цінностей сучасної молоді.

Телебачення – складна знакова система. Воно поєднує образ, письмовий текст, голос, музику, звукові ефекти. Кожний з цих знаків може самостійно впливати на споживача. Разом вони створюють новий ірреальний світ реального глядача. Якщо глядач підліткового віку, то телебачення для нього стає також і «збірником» зразків і моделей поведінки. Вражаючий ефект телебачення, окрім його власне змістової спрямованості, - це сам факт його існування, його доступність, його здатність звести сотні мільйонів громадян до рівня пасивних глядачів протягом значної частини їхнього життя. Дослідники встановили, що нині чи не в кожному помешканні телевізор увімкнений в середньому сім годин на добу.

Телебачення мінімізує особистісні взаємодії всередині родини й спільноти. Одне й те ж джерело інформації може передавати певні стереотипи і точки зору безпосередньо мільйонам людей, ускладнюючи розмежування реального та вигаданого, заспокоюючи або мобілізуючи їх, фрагментуючи їхнє сприйняття, притупляючи їхню уяву й критичні судження, знижуючи смак [6].

Не викликає сумніву наявність зв'язку між ТБ та соціокультурними домінантами. Через культуру телебачення впроваджуються цінності й моделі поведінки, санкціоновані або несанкціоновані суспільством. Найбільш “відкритими” для сприйняття як позитивних, так і негативних моделей поведінки виявились діти і молодь. Саме в підлітковому і юнацькому середовищі зростає кількість проявів агресивної поведінки. Сьогодні важко уявити випуск новин, будь-яку газету, телевізійну програму, де б не було хоча б одного повідомлення про акт насильства чи агресії. На жаль, кількість „агресивної” інформації навалює зростає.

Діти черпають знання про моделі агресивної поведінки щонайменше з трьох джерел. По-перше, з родинних стосунків. По-друге, агресія може

виникати при взаємодії з однолітками, найчастіше під час ігор. По-третє, діти вчаться агресивних реакцій не лише на реальних прикладах (поведінка однолітків і членів родини), але й на символічних, запропонованих мас-медіа. У цьому плані, на нашу думку, телебачення несе найбільшу відповідальність. Демонстрація насильства на телеекрані сприяє формуванню стереотипів агресивної поведінки та, що найнебезпечніше, бажанню втілити її в життя.

Кінематографісти звернулися до заборонених раніше жанрів і тем. Кількість фільмів, із сценами насильства неухильно зростає, утім, як і ступінь натуралізму в його зображенні. У ході дослідження [7] було встановлено, що на телевізійному екрані український телеглядач сцени агресії в середньому бачить кожні 16 хвилин, а в період з 19.00 по 23.00 (прайм-тайм), коли перед екраном збирається найбільша глядацька аудиторія, цей умовний інтервал скорочується до 12 хвилин. Дані дослідження представлено в таблиці. Для порівняння: в Росії (за даними РАО «Социология образования», 2000 р.) цей показник становить 15 і 10 хвилин, а в США (дослідження Каліфорнійського університету, 1998 р.) 15 і 6 хвилин відповідно.

Загальний час перегляду, кількість зареєстрованих сцен агресії й середньостатистичний інтервал між ними

Телеканал	Загальний час перегляду, година (хв.)	Кількість зареєстрованих сцен агресії	Середньостатистичний інтервал, хв	
			за добу	у прайм-тайм
УТ-1	226 (13.560)	338	40	36
1+1	206 (12.360)	821	15	11
Інтер	210 (2.600)	838	15	10
ІСТV	272 (16.320)	1159	14	9
СТБ	250 (15.000)	1241	12	9

Президент Асоціації кіноосвіти і медіапедагогіки Росії професор О. Федоров наводить такі результати контент-аналізу російських фільмів, що вийшли з 1990 до 2002 р., на предмет наявності в них сцен насильства — бійок, побиттів, убивств, страт, згвалтувань, зображення людської смерті в результаті війн, катастроф, стихійних лих тощо (див. табл.) [8].

Зображення насильства в російських фільмах

Роки	Кількість повнометражних фільмів	Частка фільмів зі сценами насильства, %
1990	300	29,3
1991	213	47,9
1992	172	45,9
1993	152	42,8
1994	68	41,2
1995	67 (62+5)*	43,3
1996	46 (40+6)	26,1
1997	66 (56+8)	25,7
1998	76 (70+6)	23,7
1999	69 (52+17)	31,9
2000	84 (62+22)	26,2
2001	113 (57+56)	31,8
2002	90	23,3

** У дужках наведено кількість повнометражних ігрових відеофільмів і телесеріалів відповідно.*

Частка картин, які містять сцени насильства, вражає: у середньому вона складає близько 33 % усієї російської кінопродукції за зазначений період.

Як впливає з таблиці, починаючи з 1999 р., відбувається істотне збільшення кількості телесеріалів. При цьому багато популярних («рейтингових») серіалів вибудовані на тематиці, пов'язаній з насильством («Бандитский Петербург», «Улицы разбитых фонарей», «Убойная сила», «Бригада» і т.д.).

Прикметно, що понад 40 % фільмів, які містять сцени насильства, припадає на 1991-1995 р., тобто на час радикальних змін економічної системи, масового зубожіння мільйонів людей, різкої криміналізації соціуму [9].

Якщо події на телеекрані видаються «реальними» і захоплюючими, то глядач схильний піддаватися їх впливу. Він захоплений сюжетом і уявляє, що

сам він так поводить (кричить, б'є, стріляє тощо). Крім того, глядач може ототожнювати себе з агресором. У нього можуть виникати уявні образи, які підштовхують його до агресивної поведінки.

Коли агресія проникає в думки глядачів, то починає деформувати їх світогляд і змінювати їх цінності.

Часто телебачення пропонує певні способи вирішення конфліктів. Нерідко вони побудовані на агресивності. До речі, психологи довели, що принцип «око за око» найбільш характерний для дитячого сприйняття справедливості. Постійно спостерігаючи, як телеперсонажі агресивно з'ясовують стосунки, глядач, ототожнюючи себе з ними, згадує, до яких агресивних дій вдавалися герої, щоб упоратися з тією чи іншою проблемою. Побачені сцени насильства стимулюють його агресивні фантазії, допомагаючи уявити, як він сам буде вирішувати проблему за допомогою агресивної поведінки. Якщо сімейні стосунки або спілкування з однолітками відіграватимуть роль підкріплення агресії, то агресивна поведінка може стати звичною для підлітка.

Зрозуміло, що залежність між спогляданням насильства й агресивністю не можна назвати однозначною. Ще не факт, що, переглянувши улюблену гостросюжетну програму, де герої діють агресивно, діти готові зірватися й накинутися на кожного, хто зустрівся у них на шляху. Водночас, високий рівень насильства, характерний для сучасної кіно- і телепродукції, негативно впливає (поряд з іншими соціальними факторами) на прояв деяких видів агресивної поведінки.

Як відомо, жорстокість породжує нову жорстокість. Тому важливо на етапі формування нової системи цінностей створити й нову філософію засобів масової інформації, лейтмотивом якої має стати старе, а точніше - усталене «Не зашкодь». Для прихильників «блакитного екрана» це може виражатися в розширенні мережі сімейних каналів, головною метою яких буде задоволення потреб глядачів щодо корисної інформації, розважальних та освітніх програм, формування ціннісних орієнтацій та світоглядних настанов. Сімейне телебачення не демонструватиме програм: з елементами насильства, жорстокості; які пропагують війну, національну та релігійну ворожнечу; невігластво, неповагу до батьків; наркоманію, токсикоманію, алкоголізм, тютюнопаління, інші шкідливі звички і таких, що принижують особистість за будь-якою ознакою.

Втім, це наше, сподіваємося, недалеке майбутнє. А що відбувається сьогодні? Громадськість багатьох країн (у тому числі й України) демонструє неабияку стурбованість у зв'язку з відчутною загрозою суспільній моралі, що виходить з публікацій і передач ЗМІ. Головним завданням влади у цій сфері має бути захист суспільної моралі за допомогою законодавства, спрямованого проти порнографії.

У спробах контролювати поширення матеріалів сексуального характеру країни СНД і Балтії використовують різні підходи. Як правило, поширення порнографічної продукції заборонено кримінальним законодавством. Майже в усіх країнах зазначене поширення - це зловживання свободою масової інформації, що є підставою для винесення попередження або призупинення реєстрації друкованого видання.

Тим часом, Білорусь і Росія у своїх законах про ЗМІ здійснили спробу відокремити порнографію від інших матеріалів сексуального характеру шляхом встановлення категорії «еротичні матеріали», які не є забороненими, і транслюються певними каналами (Росія) або передаються в спеціальному режимі перегляду (Білорусь). Так, у Росії дозволено ЗМІ, що спеціалізуються на поширенні еротичних матеріалів, передавати ці матеріали по радіо й телебаченню між 23.00 й 4.00 за місцевим часом, якщо сигнал не кодується або якщо місцева влада не встановила інших правил. Щодо друкованих видань зазначеного спрямування, їм дозволено роздрібний продаж еротичної продукції лише в спеціально встановлених упакуваннях і в торговельних точках зі спеціальним дозволом місцевої влади.

Очевидно, що актуальною проблемою у сфері регулювання діяльності ЗМІ є встановлення чітких критеріїв для розмежування термінів «порнографія» й «еротика» і застосування їх на практиці. А визначення того, чи є друкована або телепродукція порнографічною, у кожному конкретному випадку буде залежати від думок експертів у галузі живопису, літератури й сексуальних відносин.

У Литві завдання визначення того, що є порнографією, еротикою або насильством, покладено на Комісію з етики журналістів і видавців, створену відповідно до Закону «Про суспільну інформацію» і сформовану з представників ЗМІ. Цей підхід більш наближений до системи саморегулювання, ніж механізми регулювання, що застосовуються в інших країнах.

В Україні для захисту суспільної моралі від обігу продукції сексуального характеру, насильства, жорстокості, а також для встановлення критеріїв такої продукції створено Національну експертну комісію з питань захисту суспільної моралі. На жаль, за три роки, що минули з часу прийняття Закону і відповідного рішення про створення Комісії, нагадує вона про себе лише у зв'язку із зміною її складу і керівництва.

Відповідно до Закону України «Про захист суспільної моралі», виробництво та обіг продукції еротичного характеру й продукції, що містить елементи насильства й жорстокості, дозволяється лише за умови дотримання обмежень, встановлених законодавством. Крім того, згідно з Законом, заборонено виробництво й розповсюдження продукції, що пропагує війну, національну й релігійну ворожнечу, зміну насильницьким шляхом конституційного ладу й територіальної цілісності України, неповагу до

національних і релігійних святинь, наркоманію, токсикоманію, алкоголізм тощо (ст. 2).

Захисту інтересів неповнолітніх у Законі приділено особливу увагу: забороняється втягування неповнолітніх у діяльність щодо виробництва й розповсюдження продукції сексуального або еротичного характеру, порнографічних матеріалів, надання послуг та організацію й проведення видовищних заходів сексуального чи еротичного характеру, а також використання образів неповнолітніх у вказаній продукції (ст. 7).

Цікавим прикладом новацій у цій сфері є Закон Литви «Про захист неповнолітніх від негативного впливу публічної інформації» (2002 р.). Згідно з ним, інформацією, що негативно впливає на фізичний, розумовий або духовний розвиток неповнолітнього, вважається:

- 1) детальне зображення вбивства людей або тварин, заподіяння каліцтва або катування, вандалізм, насильство, насолода насильством і жорстокістю;
- 2) демонстрація тіла померлої або жорстоко вбитої людини;
- 3) демонстрація статевого акту або іншого сексуального задоволення, статевих органів;
- 4) інформація, що викликає страх або жах;
- 5) позитивна оцінка залежності від наркотиків, психотропних речовин, тютюну або алкоголю, що спонукає до їх вживання, виготовлення, поширення;
- 6) заподіяння собі каліцтва або самогубство;
- 7) позитивна оцінка злочинної діяльності та ідеалізація злочинців;
- 8) моделювання злочинної діяльності;
- 9) розпалення національної, расової, статевої дискримінації;
- 10) надмірне вживання нецензурних слів і жестів.

Відзначимо, що останнім часом в Україні здійснюються наполегливі спроби обмежити поширення порнографії й насильства. З цією метою ухвалено низку нормативних актів, спрямованих на зміцнення моральних засад у суспільстві, захист моралі від негативного впливу насильства, жорстокості, порнографії, утвердження здорового способу життя. Основними напрямками державного регулювання обігу інформаційної продукції, що впливає на суспільну мораль, є: формування єдиної комплексної системи забезпечення захисту моральних засад і утвердження здорового способу життя у сфері інформаційної діяльності, освіти та культури; недопущення пропаганди в електронних та інших засобах масової інформації культу насильства, жорстокості, поширення порнографії; впровадження експертної оцінки інформації, розроблення механізмів і методик віднесення її до такої, що завдає шкоди суспільній моралі; підтримка національної культури, мистецтва, кінематографії, книговидання; заборона всім національним телерадіокомпаніям демонструвати неліцензійну аудіо- та відеопродукцію тощо (ст. 5 Закону України “Про захист суспільної моралі”).

Кожне суспільство створює притаманні йому загальні і специфічні ціннісні системи, що виражають їх домінуючі інтереси і цілі. Окрема людина сприймає моральні цінності як критерії своєї поведінки. Тому в практичній площині проблема постає в пошуках найбільш ефективних механізмів перетворення цінностей суспільства, нації в ціннісні орієнтації особистості - носія культурного національного "коду".

У правовому полі України відбуваються динамічні зміни, зокрема, у тій частині, що стосується інформаційної сфери, захисту суспільної моралі.

Збірка нормативних актів України „Правові засади захисту особистісних цінностей та суспільної моралі” містить чинні закони та підзаконні акти, а також законопроекти щодо зазначеної проблеми. Очевидно, що пропагування правової інформації слугуватиме добрим підґрунтям для розвитку правової культури, для формування нової ціннісної парадигми, сприятиме утвердженню демократичних цінностей та громадянського суспільства в Україні.

Література:

1. **Крэйн У.** Теории развития. – СПб., 2002. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://psyjournal.ru>
2. **Лапин Н. И.** Ценности в кризисном социуме // Ценности социальных групп и кризис общества / Отв. ред. Н.И. Лапин. – М.: ИФ АН, 1991.
3. **Каган М. С.** Философская теория ценности – СПб.: Петрополис, 1997; **Тюрина В. А., Научитель Е. Д.** Ценностные ориентации. Учебн. пособие. – К.: ООО «Международное финансовое агентство», 1998 та ін.
4. **Бакштановский В. И., Согомонов Ю. В.** Социология морали: нормативно-ценностные системы // Социс. – 2003. – № 5. – С. 16.
5. **Перепелиця М. П.** Державна молодіжна політика в Україні (регіональний аспект). – К.: Укр. ін-т соц. досліджень, Укр. центр політ. менеджменту, 2001; **Омельченко Е.** Молодежные культуры и субкультуры. – М.: Изд-во «Институт социологии РАН», 2000; **Бэрн Р., Ричардсон Д.** Агрессия. – СПб., 1997 та ін.
6. **Современные концепции эстетического воспитания.** – М., 1998.
7. **Зайцев А. А., Онышко Ю. В., Исаков Р. И.** Мониторинг сцен насилия в программах ведущих телеканалов Украины [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.politik.org.ua/projects/view.php3?c=92>
8. **Федоров А.** Медийное насилие должно уступить место медиаобразованию / Александр Федоров [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ifap.ru/library/book323.pdf>